

EUSKARA BATUAREN FILOSOFIAZ

Luis Villasante Kortabitarte

EUSKARA BATUAREN FILOSOFIAZ (1)

Izenburu hau “Euskara batuaren filosofiaz” ez da nik asmatua, inork emana baizik, eta nik gero onartua, zeren egokia dela uste baitut. Izan ere, “Filosofia” hitzak, guztiok ezagutzen dugun lehen adieraz gainera, badu besterik ere. Edozein jakite-motatako oinarrien sistema izendatzeko maiz erabili ohi da hitz hori. Eta guk adiera horretan, eta ez bestetan, darabilgula hemen, bistan da.

Euskara batuaren filosofia azaltzea da, bada, hitzaldi honen gaia. Eta hasteko, zer da “euskara batua” delako hori? Esapide hau, “euskara batua” nik ez dakit zeinek asmatua den. Mitxelenak bere hitzaldian ez du izen hori behin ere aipatzen. Dena den, Arantzazuko Biltzarren inguruan erabiltzen hasten da eta handik laster arrunta bihurtzen.

Nahiz eta Mitxelenak, hitzaldi honetan behintzat, izena ez erabili, izen horrekin adierazi nahi den mamia, bai, Mitxelenari zor diogu. Eta hark urratu zuen bidetik ibiltzen ahalegindu gara laurden-mende honetan.

Mitxelenak, ordea, ez digu euskararen batasuna guztiz egina eman nahi izan. Berak nahi du, oraingoz behintzat, euskara batasun-bidean jarri (2). Badaki, noski, batasuna ez dela zerbait bukatua eta amaitua, eta behin betiko egina. Badaki gero ere lan hori beharko dela aurrera eramanean, bultzatu, gaurkotu etab. Aitortzen du, gainera, batasunak galera batzuk ekarriko dituela berekin eta bati baino gehiagori min emango diola (3).

(1) Mitxelenak Arantzazuko Biltzarrean irakurritako lanak honako izenburu hau du, hots, “Ortografia”. Ikus *Euskera* (1968), 203-219. Gure hitzaldiak lan honen azalpena izan nahi du.

(2) Ikus “Ortografia”, *Euskera* (1968), 203, 1.

(3) Ikus “Ortografia”, *Euskera* (1968), 203, 3.

Hala eta guztiz ere, berak uste du hil edo biziko dela batasuna euskararentzat (4). Batez ere irakaspen-arloan guztiz beharrezkoa dela. Dena den, guk Mitxelena-ren hitzaldiari jarraituko diogu, inoiz gure kontutik azalpen batzuk eginez.

Guk geure lan honetan, ordea, ez ditugu hark bere hitzaldian dakartzkien puntu guztiak ukituko. Lanaren lerro nagusiak, nolabait esan, azaltzea eta azpimarratzea: hori da gure asmoa; geure kontutik inoiz komentario eta iritzi batzuk agertuz.

Murrizta da oso Mitxelena bere idaztankeran. Haren pentsakera azaldu nahi duenari neke eta lan pixka bat baino gehiago dakarkiona, alegia.

I. EUSKARAREN IRAGANARI GAIN BEGIRATUA, EDO AUZI HONEN KOKALEKUTZAT

Eta propio edo berariaz gaiean sartu aurretik zerbait esan behar dudala uste dut hizkuntza honen —euskararen, alegia— izaeraz, iraganaz eta egoeraz. Izan ere, guzti hori gogoan hartu gabe, ez arazo honen nondik norakoa, eta ez arazoari eman nahi zaion irtenbidea ere, ez dira, ene ustez, ongi ulertzen.

Euskara, bada, bakarti, besteekin zer ikusirik ez duen hizkuntza bezala azaltzen zaigu hizkuntzen artean. Eta, zinez, bere jatorri edo etorkiari begiratzen badiogu, ez zaio gaurdaino senide, guraso edo aitakorik aurkitu. Historian zehar bere aldamenean dituen edo izan dituen beste hizkuntzekin ez ote du har-emanik izan, ordea? Hori beste kontu bat da, noski. Zeharo bestelakoa, gainera.

Askotan uste izan dugu lehenagoko euskaldunak beti bakarti eta isolaturik bizi izan zirela, baina hori *a priori* ere ez da sinesgarri, eta *a posteriori* badakigu gauzak ez direla bat ere hala izan.

Hemen gertakari bat handia aipatu nahi dut —handia bere hedaduraz, iraupenaz eta utzi dituen ondorioengatik—, hots, *erromanizazioa*. Erromatar Inperioak, orain dela bi mila urte, bere hizkuntza —latina— zabaldu zuen nonahi, hainbestearino, non lehenagoko hizkuntzak erabat galdu edo suntsitu egin baitziren Espainian, Frantzian, Italian, Rumanian etab. Baina bat behintzat salbatu zen halere, euskara (5).

(4) Ikus "Ortografia", *Euskera* (1968), 203, 1.

(5) Ikus MICHELENA, Luis: *Historia de la Literatura Vasca*, Ediciones Minotauro, Madrid, 1960; 11-12 orr.; ECHENIQUE, María Teresa: *Historia lingüística vasco-románica. Intento de aproximación*, San Sebastián, 1984; CARO BAROJA, Julio: *Materiales para una*

Gertakari honen esplikazio gisa hauxe entzun nion bahin Mitxelernari. Erromatarrak eta Bisigodoak —hauek ere latina zerabilten—, bederatzia ehun urtez egon ziren iberiar penintsulan agintzen, eta hala, behar zen astia izan zuten gainerako hizkuntza guztiak suntsi-arazteko. Baina Euskal Herrian ez. Hemen 600 urtez bakarrik egon ziren agintzen, zeren eta bisigodoekin euskaldunak beti gerran egon baitziren. Beraz, hemen ez zen denborarik aski izan bertako hizkuntza erabat gal zedin. Euskal eremu batzuk, bai, galdu ziren euskararentzat, baina besteetan euskara bizirik atera zen. Bizirik atera, baina etxe barruan latina eta gero honen semea den erromantzea gelditzen zaizkiolarik. Gainera, gaur linguistek erabat aitortzen dute euskarak bere erraietan dakarzukiela latinak —eta gero erromantzeak— utzitako aztarna eta maileguen seinale agiriak, ugarriak eta sakonak.

Hauxe da, bada, egoera Erdi Aroaren erditsuan: Euskal Herrian bertan badira jadanik euskarak galdutako eremu aski handiak; bestela esan, badira erromantzez xoilki mintzo diren bazterrak, eta bai erdal barrendegiak ere —hots, enklabeak—, hauetako batzuk euskarak gero berriz berreskuratu zituenak.

Euskarak, bada, bere erraietan dakarzki latinaren eraginaren seinaleak. Eta ez hori bakarrik. Etxe barruan ere, euskara mintzo den eremuan, alegia, hor da baita ere latina eta gero beronen umea, erromantzea.

Sentitzen dut Mitxelenak noiz eta zein kontestutan, honako hitz hauek esan zituen ez gogoratzea, baina esan zituela, bai, ondo gogoan dut. Gogoan dut, bada Euskaltzaindiko batzarrean behin, hitz hauek esan zituela: “Erdera ere hemengoa da, gero!” Erromanizazioaren ondorioz, alegia, hor gelditu zaizkigula euskara eta erromantzea etxeko bi anaia bezala; batzutan sesioak izango zituzten beren artean, etxeko anaia izan ohi duten gisa, baina hori gora-behera, etxeko ditugu biak.

Eta gero hor dira euskalkiak ere. Horiek euskara bat eta bakarra dute amatzat, noski, baina euskara bat eta bakarraren zatiketa ekarri digute. Horiek baino lehenago euskarak bere batasunean zirauen.

historia de la lengua vasca en su relación con la latina, Salamanca, 1945; OMAECHEVARRIA, Ignacio: “Vascuence y Romance”, *Euskera* (1968), 177-189; MICHELENA, Luis: *Sobre el pasado de la lengua vasca*, Editorial Auñamendi, San Sebastián, 1964; MICHELENA, Luis: “Las antiguas consonantes vascas”, *Miscelánea Homenaje a André Martinet*, “Estructuralismo e Historia”, Universidad de La Laguna. Canarias; MICHELENA, Luis: *Textos Arcaicos Vascos*, Ediciones Minotauro, Madrid, 1964. *Mitxelenaren idazlan hautatuak*. Idazlanen aukera, oharrak, iruzkinak, Patxi Altunak eginak, Bilbao, 1972. MITXELENA. Zenbait hitzaldi, Bilbao, 1972; MICHELENA: *Apellidos Vascos*, San Sebastián, 1955.

Beraz, eta labur bilduz, aspaldidanik dugu panorama bitxi hau: Euskal Herri deitzen dugun herri honen barnean bada lurralde bat zeinetatik euskara suntsitua izan baita (Araba, Bizkaia eta Nafarroako zati handi xamar batzuk bederen), eta euskara bera ere latinaren eta erromantzearen ekarri edo mailegu ugariz betea. Schuchardt hizkuntzalariak esaten zuen latinaren ume diren erromantzeak kenduz gero, ez dela beste hizkuntzarik euskarak hainbat latinismo duenik.

Nolanahi ere, hor ditugu Erdi Aroan euskara eta erdara, bi-biak etxe barruan kokatuak.

Hemen bilinguismoa gehiago edo gutiago zabaldua zegoela egiztatzeko, Mitxelena beste hau ere gogoratzen du, hots, galtzada handiak pasatzen zirela Euskal Herrian barna (6).

Horiek hola, zer pasatzen da gero? Erromatar Inperioak eta ondoren bisigodoen erresumak lur jotzen dutenean, idatzizko zereginetarako latina erabiliko da oraindik, baina gero latinaren umea den erromantzea, eta ez euskara. Zergatik? Erromantzeak, latinaren ondorengoa izanik, errazago ordezkua zezakeen bere ama zenaren egitekoa; euskara, aldiz, ez zen bat ere trebatua zeregin hauetarako, eta baztertua gelditu zen. Mitxelena bere *Historia de la Literatura Vasca*-n eta bai beste zenbait idazkitan ere maiz mintzo da euskaldunen agintariak kultur gauzetarako izan duten axolakabekeriaz.

Hauxe da, bada, kontua: mende luzeetan zehar egongo da euskara idatzizko zereginetan erabilia izan gabe. Horretarako etxe barruan zegoen ordezkia, hots, erromantzea. Hegoaldean gaztelania eta Iparraldean gaskoina (eta geroago frantsesa, noski).

Eta zergatik ez zen euskaraz idazten? Gizon arruntak uste du idaztea ez dela edo ez lukeela bat ere zaila izan behar; horretarako aski dela letren balioa jakitea eta hitzegin ohi den moduan idaztea; baina gauzak ez dira hain ximpleak. Hizkuntza idatziak badu bere nortasuna eta baditu bere dohain bereziak, bere-bereak direnak. Gainera, batasun edo berdintasuna eskatzen du, hots, denek berdinean idaztea, idazten dena guztiek ulertzen. Eta tresna hori ez da goizetik gauera asmatzen. Idazteko behar zen tresna edo erreminta hori euskarak ez zuen, eta luzaroan hori gabe egon zen.

XVI. mendera arte, dakigunez, ez da euskaraz idazten. Atzerapen harrigarri honek badu, nik uste, bere esplikazioa. Eta printzipalena, etxe barruan zeukala tresna horren jabe zen beste hizkuntza, hots, erromantzea edo erdera. Orduan, idatzi behar zena idazteko, normala denez, es-

(6) MICHELENA: *Historia de la Literatura Vasca*, p. 12, p. 14 ss.

kumenean zegoen beste hizkuntza horretara jotzen zen. Euskara bakarrrik edo etxe barruan beste lagunik gabe aurkitu balitz, goizago, nik uste, sortuko zen euskaraz idazteko tresna.

Dena den, XVI. mendean hasten da euskal literatura idatzia, eta orduan ere bakan eta urri. Gainera, esan dugunez, hizkuntza idatziak batasuna nahi eta behar du. Euskal literatura, berriz, euskalkitan banatua agertzen zaigu. Lau euskalkitan banatua, hots, lapurteraz, gipuzkeraz, bizkaieraz eta zubereraz.

Baina noizbait aurpegi eman behar zitzaion auzi honi, hau da, euskara idatziaren batasunari. Eta hain zuzen, gure mende honetan indar hartzen du batasunaren kezka.

Joan mendeko azkenetan eta gure mende honen hasieran, Azkue jauna Iparraldean dabil bere hiztegirako hitzak biltzen, eta hara non eza-gutza eta adiskidetasun mina egiten duen Pierre Broussain jaunarekin. Broussainek, bada, esaten dio Azkueri euskara ez dela sekula deus izango, baldin eta idatzizkoan bederen batasun batera heltzen ez bada (7). Eta hain barrura sartu zitzaion hau Azkueri, non berehala hasten baita batasun-bidera jotzen. Jakina denez, "Gipuzkera Osotua" da berak proposatzen duen batasun-bidea (8). Azkuek 1919an argitaratutako *Ardi galduta* elaberria gipuzkera osotu honetan idatzia da jadanik, eta geroztik bide hau landuko du beti, bai teoriarik eta bai praktikan ere.

Aurreko urtean, berriz, 1918an, Koldo Eleizalde Oñatiko biltzarrean nahitaezkoa dela batasuna aldarrikatuko du (9).

Gainera, orduantxe sortzen da Euskaltzaindia, eta beronen betebeharrak bezala batasuna azaltzen da Euskaltzaindiko Sortaruetan (10).

Euskaltzaindi sorberria berehala hasten da auzi honetaz arduratzen. Gaia batzarreetan tratatzeko lagungarri bat behar zen, ordea, eta batzorde txiki bat sortzen du Azkuek bi euskaltzainez osatua; arazo honi buruz bi iritzi ezberdin sostengatzen zuten euskaltzainez osatua, alegia. Bi

(7) CHARRITTON, P.: *Le Dr. Pierre Broussain. Sa vie, son oeuvre (1859-1920)*, Paris, CNRS, 1985; VILLASANTE, L.: "R.M. de Azkue ta P. Broussain-en arteko elkarridazketa liburuaren aurkezpena", *Euskera* (1987), 487.

(8) AZKUE, R.M.: "Gipuzkera Osotua", *Euskera* XV (1934), X-159; XVI (1935), 151-184; ID.: "Fonética Vasca", *I. Congreso de Estudios Vascos* (1918), 456-80.

(9) ELEIZALDE, Luis de: "Metodología para la restauración del euzkera", *Primer Congreso de Estudios Vascos*, Bilbao, 1919, pp. 428-439.

(10) "Ekingo du euskalgi oroen odolez azitako euskal eredu bat gertutzen, itzez, itz-yoskeraz ta idazkeraz albait erabatetsuena, euskaldun guziak idatz-irakurketan erabiltzekoa". Eta erderaz: "Trabajaré preferentemente en la formación de un lenguaje literario unificado en léxico, sintaxis y grafía, que nutriéndose de la savia de todos los dialectos, nos permita disfrutar de una literatura común", *Euskaltzaindiaren Sortarauak / Estatutos de la Academia de Lengua Vasca*, I, 6.a), p. 3, Bilbao, 1920.

euskaltzain horiek Kanpion eta Broussain izan ziren. Broussain erabat batasunaren aldekoa. Kanpion, berriz, hasieran behintzat, aurkakoa. "Zazpi euskalki ditugu eta orain zortzigarrena sortu behar al dugu?" omen zioen.

Dena den, Euskaltzaindiaren agindua betetzeko, biak Donostiako hotel batean sartu ziren han bion artean auzi hau eztabaidatzeko eta agindutako txostena prestatzeko. Esan behar da Broussainek aguro irabazi zuela Kanpion batasunaren alderako. Eta bion artean sinaturiko idazkia batasunaren aldekoa da erabat. Auzia ebazteko gipuzkera edo lapurtera edo bion erdibide bat proposatzen dute. Txosten hori inprimatu egin zen (11).

Hori guti balitz, Euskaltzaindiak, lehen urte haietan, batzarre agiriak antolatu zituen Euskaltzaindiz kanpoko aburuak jasotzeko. Batzarre horiek egin ziren bai Bilbon eta bai Donostian, Lekarotzen eta Hazparnen ere. Eta batzarreetara aurkeztutako lanak *Euskera* aldizkarian azaldu ziren (12).

Dena esan behar da, ordea. Euskaltzaindia hasten da bere batzarreetan gaia aztertzen, eta handik laster bertan behera uzten du. Arrazoiak? Bataz, auzia zaila dela, eta bestea, itzal handiko jaun batzuk alde ez zeudela: Julio de Urquijo euskaltzaina eta R. Menéndez Pidal urgazlea batez ere (13).

Eta horrela dihoaz urteak. Azkue beti ariko da bere kontutik gipuzkera osotua proposatu eta lantzen; jarraitzaile batzuk ere izango ditu, bai Euskaltzaindian eta bai handik kanpoan (Olabide, Zaitegi, Ibinagabeitia), baina guti; Lafitek, Iparralderako behintzat, nafar-lapurteraren kodifikazioa egingo du (14); Krutwig-ek, aldiz, lapurtera zaharra edo klasikoa jarriko du batasun-bidetzat (15)... Urteak dohazi eta auzi honen korapiloak askatu gabe dirau. Eta horrela heltzen gara hirurogeiko hamarkadara.

(11) CAMPION, Arturo; BROUSSAIN, Pierre: "Informe a la Academia de la Lengua Vasca sobre unificación del euskera", *Euskera*, III (1922), 4-17.

(12) Ikus *Euskera* (1922).

(13) IKUS VILLASANTE, L.: "D. Julio de Urquijo y el problema de la unificación del euskera literario", *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo"* (1971), 25-46. Ramón Menéndez Pidal-ek, aldiz, bere hitzaldia, guti asko eraberritua, "Colección Austral" delakoan argitaratu zuen, izenburu honekin: *Introducción al estudio de la lingüística moderna*, Buenos Aires, 1962, 1.301 zenbakia.

(14) PIKABEA, Josu: *Lapurtera idatzia (XVII-XIX). Bilakaera baten urratsak*. Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbao-Donostia, 1993.

(15) VILLASANTE, L.: "Literatur-euskara laphurtarr klasikoaren gain eratu", *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País* (1952), 91-119, 259-298.

II. 1968KO BILTZARRA ARANTZAZUN ETA MITXELENAK HAN AURKEZTEN DUEN PLANTEAKETA BERRIA

1968. urtean Euskaltzaindia sortu zeneko 50. urtea ospatzen zela eta, G. Arestik eskaturik, Biltzarra egin zen Arantzazun, gai nagusi hau eztabaidatu eta erabakitzeko, hots, euskararen batasuna. Euskaltzaindiari sortu zenean erabakitzeko eskatu zitzaiona eta oraindik erabaki gabe zeukana, alegia. Mitxelenari agindu zitzaion gai hau Biltzarrerako prestatzea. D. Manuel Lekuona zen artean euskaltzainburu. Biltzarra urriko lehen egunetan ospatu zen.

Ordura arte batasunerako proposatzen ziren bide guztiak euskalkiak —euskalkiren bat, alegia—, hartzen zuten oinarri, baina batasun-bide honen ez dirudi ona. Izan ere, euskalkiak batasun-ezaren sortzaile direlarik, nola eramán gaitzakete batasunera? Gainera, batasunerako hautatuak izan ez diren euskalkien mintzatzaileek baztertuak ikusten dituzte beren buruak eta minduak gelditzen dira.

Behar zen, bada, auzi honen planteaketa berria egin. Eta hori egingo du Mitxelenak Arantzazun, 1968ko Biltzarrean. Planteaketa berri honen ardatza zein da? Hauxe: ez ditugula oraingo euskalkietan begiak jarri behar, euskalkiak baino lehenagoko euskara batuan baizik. Beraz, euskara bat eta batua zeneko egoera, hots, antzinako euskara, euskalkiak jaio baino lehenagokoa, behar dugu begien aurrean eduki eta hartara pausoak zuzendu. Baina, jakina, antzinako euskararen gauza asko eta asko gaur zaharkituak edo zeharo hilak daude, eta horiek berpizten ez dugu denbora galdu behar. Orain ere, ordea, oraingo euskara osoan edo gutxienez zati dexente batean bizirik badaude, horiei bai, horiei eman behar diegu lehenatasuna.

H-aren kasua lege honen aplikazio bat baizik ez da. Eta egoera berean daude hainbat eta hainbat hitz edo hitzen forma. Eta ohar beste honi ere: Mitxelenak bere txostenean ez digula batasuna zerbait bukatu edo zeharo egindakotzat ematen. Berak nahi du euskara *Batasunerako bidean jarri*, baina aitortzen du, halere, horrekin batasuna ez dela bukatua edo erabat amaitua. Gero ere beharko da lan hori bultzatu eta aurrera eramán.

Mitxelenak esaten zuen bera lehenago ez zela batasunaren auzi honetaz arduratzen; eta ez beronen garrantziaz jabetzen ez zelako, orduko gure gizartean horretarako behar diren baldintzak ikusten ez zituelako baizik. Baina hirurogeiko hamarkadan gizarte-giroaren aldaketa gertatzen da, eta harrezkero, bai, batasuna aurrera eramateko behar diren indarrak, kontzientzia eta baldintzak, bai, orain badira jadanik.

Baita honako beste hau ere esaten zuen Mitxelenak, hots: Gabriel Arestiren “Maldan behera” poema dela euskara batuan idatziriko lehen obra. Poema hau, berriz, Bedoñan (Arrasateko auzo bat da berau) “Loramendi”ren omenez egindako sariketan saritutako lana da. “Loramendi” hau kaputxino gazte bat izan zen, olerkaria, meزابerria eman behar zuen egunean hila (16).

Arestiren poema hau, ordea, Arantzazuko Biltzarra baino hamar urte lehenagokoa da. Orduan zer? Sortua izan baino lehenago jaioa dugu haurra? Bai, nahi baduzue. Aresti ez zen batere inozoa, asko zekiena baizik. Eta intuizio handikoa ere bai.

Batasun-auziaren planteaketa berria

Baina goazen harira. Mitxelenak Arantzazuko Biltzarrean irakurrirako lana ez da batere luzea: 16 orrialde betetzen ditu *Euskera* aldizkarian, eta bertan ez da polemika-izpirik ageri. Azalpen laino huts-soila da dena. Beste puntu askoren artean H-a ere aipatzen du, noski. Egitez, ordea, denek dakigu polemika izan zela han jaun eta jabe. Eta hori esplikatzeko da asko eta askok (ehundik gora ziren Biltzarrera etorriak) alde zurreratik bazekitelako Mitxelena H-aren alde jarriko zela eta horri gogor egitera propio etorriak zirelako.

Ikus dezagun bada Mitxelenaren hitzaldia: 6 atal ditu.

1. *Oinarriak*

Lehenengo atalak *Oinharriak* (17) du izenburu. Bertan esaten du hil edo biziko dela euskara batasun-bidean jartzea, batez ere irakaste-lanean hori guztiz beharrezkoa delako. Eta beste hau ere bai: Euskaltzaindia ez dela nor, oraingoz behintzat, zein euskalki hautatuko den erabakitzeko. Eta honako hau oraindik: azaleko auzietan lortu behar dugula aurrenik batasuna, mamiari dagoztenetan baino lehenago.

Aitortzen du, baita ere, galera batzuk ekarriko dituela berekin batasunak, mozketa batzuk egin beharra, alegia. Ezin daitekeela batasunera jo inor mindu gabe, etc.

(16) Loramendiri Bedoñan eskainitako gorazarreaz, ikus *Euskera* (1959), 244, 245, 257. Gabriel Arestiren, “Maldan behera” poema ikus *Euskera* (1960), 189-234.

(17) *Oinharriak*. Hemen hitz honek Mitxelenaren txostenean duen ortografia errespetatzen dugu. Beste aipamenetarako ere balio du ohar honek.

2. Ortografia (18)

Bigarren atalak “Ortografia” du izenburu, eta berau da luzeena; baina Mitxelenak aipatzen dituen ipi-apa guztiak guk ez ditugu ukituko. Atal honen barnean sartzen da, baita H-aren auzia ere; guk, ordea, Bilzarrean puntu honek izan zuen aparteko sonagatik, azkenerako utziko dugu.

Mitxelena hasten da, bada, duda-mudakotzat joak izan diren letra batzuen alde aurpegia ateratzen.

F letra da horietako bat. Ontzat hartzekoa da, noski, bai erderatiko hitzetan eta bai bestelakoetan ere: *fede*, *afari*, *alfer*. Gure Koldok dioenez, bada, Mogel izan zen *f* euskaraz jatorra ez dela zabaldu zuena. Beronen lekuan *p* ipini behar omen zen. Arrazoitzat dakar Markinako umeak eskolan irakurtzen hasten direnean, *f* letrara heltzean, ezin izaten dutela letra hau ahoskatu, eta *epe* esaten dutela (19). Baina, jakina, Markinan hori gertatuagatik, beste toki askotan guztiz normala da letra honen ahoskatzea.

J letrari buruz hauxe dio: Idatzian beti gorde bedi, eta gero bakoi-tzak bere erara ahoska dezala, oraingoz behintzat: *jakin*, *jende*, *birjina*, *ebanjelio*, *onjo* (champignon).

X letra. Antzina Euskalerra osoan erabilia eta gaur ere ainitz eskualdetan. Beroni lotu behar gatazka —dio Mitxelenak—, batasunera ba-goaz: *axola*, ez *ajola*, etab.

Ñ, berriz, hitz adierazkorretan bakarrik gorde bedi. Adibidez: *andereño*. Gainerakoetan *N*, baina beronen aurrean *i* ezarriz: *baina*, *zail*, *gain*. Gauza bera egin bedi *Ll*-rekin: *oilo*, *ongile*. Sabaikariak (palatalak) toki batzuetan aahoskatzen dira, beste batzuetan ez. Idatzizkoan gorde dezagun batasuna; mintzatzekean, oraingoz, tokian tokikoa.

Ba baieztatazailea eta baldintzazkoa, berriz, bi-biak idatz bitez hurreneko hitzari lotuak: *bai*, *badator* eta *baldin badator*.

Ez eta *bait*-. Hurrengo hitzari biak loturik ala biak askaturik idatz daitezela proposatzen du Mitxelenak. Hala dio bere txostenean. Baina finkatu den araua bestelakoa izan da, hots: *ez* beti bereiz jartzea, eta *bait*-

(18) Mitxelenaren lanak, *Euskera*-n agertzen den bezala, “Ortografia” du izen nagusi, eta gero hitzaldiaren bigarren atalari “Ortografia” deritzo berriz ere.

(19) MOGUEL, J.A.: Ikus *El doctor Peru Abarca, catedrático de la lengua bascongada en la Universidad de Basarte o Diálogos entre un rústico solitario bascongado y un barbero callejero llamado Maisu Juan*, Durango 1881. *F* letraren soinua euskaraz ez dela jatorra sostengatzen du Mogelek obra honen hitzaurrean. Ikus 11. orr.

beti darraionari lotua. Egon da, noski, Hegoaldean, Liturgiako liburuen eragina dela medio, *bait* bereiz idazteko joera, baina gaur uste dut betiko tradizioa itzultzen ari garela. Partikula hau Iparraldekoa da batik-bat eta han beti idatzi da hurreneko hitzari lotua. Horrek, ordea, berekin dakar *bait*-ek hurrengo hitzaren kontsonanteaz topo egitean sortzen dituen aldaketak kontuan hartzea: *baitu*, *baikabiltza*, *baitzuen*.

3. *Hitzen formaz* (Euskal hitz zaharrak)

Euskal hitz zaharrei buruz ari da Mitxelena atal honetan, hots, euskaraz aspaldidanik erabiltzen diren hitzez, hitzok, bestalde, nondiknahi datozelarik. Arantzazuko Biltzarra baino hamar urte lehenago —beraz, 1958-an— beste Biltzar bat egina zuen Euskaltzaindiak Bilbon. Biltzar honen gaia izan zen euskal hitzak zein diren argitzea (20). Hor erabaki zen, bada, euskarak aspaldidanik beretuak dituen hitzak euskal hitzak direla, hitzaren etorkia nonnahikoa izanik ere. Garai hartan nagusi zen gehiegizko purismoagatik behar zen auzi hau argitu, eta hala egin zen Mitxelenari eskerrak orduan ere. *Eliza* hitza, esate baterako, gehiegizko purismo horrengatik, latinetik hartua zelako, ezin zen erabili, eta horren ordez asmatu zen *txadona*. *Zeru* ere ez, *donoki* baizik, etab. Hori. bada, 1959. urtean erabaki zuen Euskaltzaindiak.

Baina horrekin ez zen dena konpontzen. Sarritan gertatzen da hitz ezberdinak, baina esanahi berekoak egotea. Horietako batzuk Euskal Herriko alde batean erabiltzen dira eta beste batzuk beste batean. Beste batzutan, berriz, badira etorki bereko hitzak, gero bestelakotuak eta baita esanahiz aldatu egin direnak ere.

Lehen taldekoak direnean, denek dute sarrera hizkuntzan. Euskaltzaindiak ezin arbuia dezake euskal hitzik, ez hangorik ez hemengorik, ez zaharrik ez berriagorik. Nahiago ditu bizi-bizirik dirautenak zaharkituak daudenak baino. Aberastasunari begira dago beti, garbitasunari baino areago. Eta idatz-hizkeraz ari garenez gero, hitzaren luze-zabala edo hedadura literaturaz, hau da, idatz hizkeraz, neurtu behar da, batez ere.

Zenbait aldaera, besterik gabe, baztertzeak dira euskara idatzian. Esate baterako, “behar”, “zuen”, “baino”, “ahoa” etab. dira onartu beharrik, eta horien aldaerak diren *biar*, *bier*, *bino*; *zun*, *abua* etab. baztertzeak. Badira, ordea, inoiz dialektu-formak jatorrizko eskualdean duten adiera berezian har daitezkeenak: esate baterako itzal-etik datorren *itzel*

(20) Ikus *Euskera* (1959), 93-217.

(berebizia, eskerga, izugarri handia, hots, “enorme”. Bizkaierazko hitza da berau) (21).

Gehienetan hitz-forma osoak hartu behar dira eta ez hitz beraren forma laburtuak: *legez* eta ez *lez*, *etab*.

Arima antzina bakar-bakarrik agertzen dena eta orain ere zati handi batean bizi dena, onartzekoa da, eta ez anima (22).

Erderatiko hitzetan batez ere aurkitzen da hitz-hasieran honelako aldaera: b-, d-, g-/p-, t-, k- (*bodega* eta *petaka* esan ohi zuen Azkuek). Orobat hitz barruan *l* eta *n*-ren ondoren. Lehen sailekoak dira hobeste-koak: *bake*, *bekatu*, *dorre*, *gerezi*, *aldare*, *gapelu* (kapelu).

(Aldaera-sailak banan-banan begiratu behar lirake, batez ere antzinako -m- batek sortu dituen itxura-aldatze ugariak: ardao, liho; -ino, -io, -ione...).

Bazter-euskalkiek makurtu behar lukete erdikoan alde zenbait alditan: barri, ultze, uzen/*berri*, *iltze*, *izen*.

Bazterrekoak bat datozenean, ordea, indar handiagoa dute erdikoak baino: adibidez, *burdina*-k burni-k baino (23).

Hots-berezkuntzaren bat zenbait aldiz eskualdetan galdua denean (z/s-ren bereizpena Sartaldean, r/rr-na Zuberoan, *etab*.), horko idazleek ez lukete baztertu behar izkribuz ahoz egiten ez duten berezkuntza.

Erderatiko hitzetan ageri da nagusi, bestetan baino areago, nahaspila larria. Bi arrazoigatik, noski. Etorki bereko bikoteak (hirukoteak, *etc*.) maiz ditugulako, eta berdintsu zaiolako zenbaiti, arrotzak direlakoan, hitz horiek batera nahiz bestera erabili.

Hitz horiek, ordea, besteak bezain euskaldunak dira eta besteak bezain premiazkoak ditugu. Forma ere ongi erabakia behar dute, bada, izan, ez nolana horkoa, xehetasun guztietan: azken -a berezkoa duten ala ez, bukaera -o ala u den (artikulu, minutu, baina *katoliko*, soldadu; s ala z-rekin idatzi behar diren (*zopa*, ez *sopa*, *zaku*, ez *saku* edo *sako*, *etc*)).

Eta hemen oharpen bat egiten du Mitxelenak. Orain idazten diren euskalkiak kontuan edukitzekoak direla dio, batasun osorik ez duguino, eta behar litzatekeela hiztegitxo bat, ia ortografikoa huts-hutsik. Zenbait idazle hautaturen hiztegiaren gain eraikitako hiztegitxoa, alegia. Mitxelenak egiten duen idarokizun hau ez dut uste orain arte inork kontutan

(21) Ibon SARASOLAren *Hauta-lanerako euskal hiztegian* sartua dago *itzel*, bizkaieraz oso arrunta den hitza.

(22) *Arima*-z eta hortik eratorritakoez, ikus *Orotariko euskal hiztegia*, sub verbo.

(23) *Burdina*-z eta hortik eratorritakoez, ikus *Orotariko euskal hiztegia*, s. v.

hartu duenik. Bizkaieraz, esate baterako, euskalki horretako idazle onak eredu hartuz egindako hiztegitxoak, alegia.

Eta honako ohar honekin bukatzen du Mitxelenak hirugarren atala: nahiz Lapurdikoa, adibidez, Giputzaren kide hurbilagoa izan hizkuntzari batentzat Bizkaitarra baino, maiz aski baterago gatozela hitzetan Giputz-Bizkaitarrak Giputz-Lapurtarrak baino, erdal giro batean bizi garelako Hego-aldekoak eta beste aldean Ipar aldekoak.

4. *Hitz berriak*

“Hizkuntza bizia —dio Mitxelenak— hitz berrien premian da beti: bere baitarik sortzen ditu batzuetan, besterengandik hartu besteetan. Bi bideak zilegi eta beharrezko dira eta nork taxutuko du aldez aurretik baikoitzaren neurria eta mugak? Euskaltzaindiak behinola esanak hontarako bakarrik balio zuen: ez dagoela hitz berririk sortu beharrik adierazteko, euskal hitz, zahar jatorrak, erderatikoak direlakoak, baztertzeo asmoz.

Euskal hitzak sortzean, eta nornahik sortzen ditu mintzatzean, gogoan eduki dezagun beti, premiaz gainera, gure hizkuntzaren moldea, beti izan bait dugu horretarako erraztasuna, hitz-elkartzearen bitartez, batez ere. Nora-ezekoa du hizkuntzak sor-iturri horrek bizirik iraun dezan, bere izatean iraungo baldin badu.

Hitz-elkartze berrietan, eta orobat zaharren artean hautatzekoan, bi indar ari zaizkigu beti lanean. Eredu zaharrak, batetik, eta analogia bestetik: *luze*-k, antzinako patroiari segituaz, *luza*-tu, *luza*-ro, *luza*-mendu eta abar eskatzen du; analogiak, berriz, kidea kidearekin daramala, *luze* nahi agertzea nahi luke. Gehiegizkorik gabe, nik uste, dio Mitxelenak, lehenbiziko joerari eusten ekin behar genduke egin-ahalean, oraingo isuriak bestera bait garamatza.

Kultur-gaietan hartzaile —bestearen zordun, beraz— geranez gero, bidezko da, noski, hiztegian ere hartzaile eta zordun agertzea. Gogoetak gerok sortu bagenitu, ez genduke, gabiltzan bezala jakite-gaietan eta, beste hizkuntzetan sortu dituzten hitzak itzuli nahian ibili beharrik. Gauden gaudenean, ordea, maiz nabaritzen dugu premia hori. Badu euskerak hitz-sorbide ugari, baina baita ere huts nabarmen bat bederen aldameneko hizkuntzen ondoan. Ez dugu (*des*- eta horren antzekoren bat edo beste kenduz geroz) aurrizkirik, latinezko *ad*-, *ab*-, *co(n)*-, *de*-, *dis*-, *ez*-, eta gainerakoen indarra bihur dezakenik. Erremedio bat baino gehiago izan dezake huts horrek, baina ongi pentsatu behar litzake geroa gabe nola joka.

Bestetariko hitzak lehen hartu ditugu, eta ez dago beste biderik, aurrera ere. Hitz horien itxuraz, ordea, bi iritzi dabilta gure artean: itxura hori, etorkizkoa, alegia, gorde nahi lukete batzuek egin-ahalean, frantse-saren arabera edo, eta itxura aldatzea, xinpletzea gogokoago dute besteek, gaztelaniaren arabera.

Nik, egia esan, dio Mitxelenak, lehen bidea hartuko nuke arras ikasientzat ari bagina, baina ez da hori gertatzen. Xinpletasunera joko nuke areago, edo bide-erdira behintzat, *y*, *kh*, *th* (*psykologia*, etc.) eta gisa horretako idazkerak baztertuaz.

Horiek, noski, izen propioetan behintzat gorde behar lirake (orobat, *c*, *qu* eta antzekoak). Beste hizkuntzetako izenen transkripzioa (letra berak usatzen ez dituzten hizkuntzetakoa) erabaki beharko da egun edo bihar, baina ez dugu hori lanik presakoena. Euskal izenak berak nola-koak diren erabaki eta irakatsi behar genduke aurrenik.

Hitzei eta izenei dagokienez ez deritzat ongi mugaz haraindikoek egiten dutenari *Mozku*, *zozializta* eta horien gisakoak idazteari. Hor aho-hizkuntza (frantsesa) dabil nagusi hizkuntza idatziaren eta batasunaren kaltetan.

Nik bidezkotzat aitortuko nuke hitz berrietan *v* gordetzea eta konsonante-multzoak aldatu gabe uztea, nahiz ez zorrozki agindu: *vektore* eta *-logia* azken-buruz dutenetan eta antzekoetan, *g* gordeko nuke, bakoitzak bere erara esan dezan: *jeologia*, etc., hobeak lirake beharrentzat; ez, ordea, begientzat. Eta hizkuntza idatzia begiek jasotzen dute bestek baino lehenago" (24).

* * *

Benetan kontutan hartzekoak direla uste dut Mitxelenak atal honetan esaten dituenak. Hizkuntza bizia beti da hitz berrien beharrea: batzutan kanpotik (beste hizkuntzetatik hartuko ditu, noski) eta beste batzuetan bere baitarik sortuko. Bi prozedurak jatorrak dira.

Baiezpen hau ez doa, noski, Euskaltzaindiak behinola erabaki zutenaren kontra. Erabaki hark haxe irakasteko bakarrik balio zuen: euskarak etxeko bihurturik dituen hitzak ordezkatzeko asmoz, ez dela hitz berriak sortzen ibili behar, alegia.

Euskerak badu, noski, hitz berriak sortzeko indar ernagarria, bai atzizkien bidez eta bai bi edo gehiago hitzen elkartzeak eginez ere. Gauza batean, ordea, du eskasia eta bai gabezia ere, hots, aurrizkietan. Lati-

(24) Ikus *Euskera* (1968), 216.

nezko *ad-*, *ab-*, *co(n)-*, *de-*, *dis-*, eta gainerakoen indarra bihur dezakeenik ez dugu. Eta ongi pentsatu behar litzatekeela gerora gabe nola joka, dio Mitxelenak. Ea, bada, jaunak, gure Koldok hemen egiten duen enbidoari norbaitek erantzuteko adorea izaten duen.

Gero ari da kanpotik hartutako kultur hitzen ortografiaz. Bada, noski, ortografia bat "kultista" edo, dei genezakeena, frantsesak eta beste zenbait hizkuntzek darabiltena, hots, greko eta latinari jarraituz hitz horien idazkeran ortografia zahar klasikoa ipi-apa guztietan gordetzen duena: *philosophia*, *psykologia* etab.

Beste hikuntza batzuetan, aldiz, ortografia hori xinpletu egiten da gehienen faboretan. Mitxelenak, istilu horri buruz, hauxe dio, bada: "Nik egia esan, lehen bidea hartuko nuke arras ikasientzat ari bagina, baina ez da hori gertatzen. Xinpletasunera joko nuke areago, edo bide-erdira behintzat, *y*, *kh*, *th* eta gisa horretako idazkerak baztertuaz".

5. Morfologia

Atal honetan euskal Gramatikaren bi sail ukitzen ditu gure hizlariak, hots, Deklinabidea eta Aditz-jokoa. Deklinabideaz hauxe gogoratzen du, hots, bi deklinabide-mota daudela euskaraz, bata mugatua eta bestea mugagabea, eta noiz eta nola erabili behar den bakoitza. Salatzen ditu, baita ere, Gipuzkoan bereziki, maiz gertatzen diren huts batzuk: soziatibo kasua instrumentalaren ordeaz erabiltzea ("ezpatarekin" jo, "ez-pataz" jo esan beharrean). Horrezaz gainera, beharrezkoa da hitz batek azken buruan daraman *-a* berezkoa duen ala erantsia den jakitea. *A* hori erantsia denean, deklinabide mugagabea kendu egiten da. Hitzak *a* berezkoa duenean, aldiz, ez da kentzen.

Aditz-jokatzeari buruz Arantzazuko biltzarra egin zenean Mitxelenak uste zuen, orduan behintzat, ezin zitekeela batasunik egin. Soil-soilik ohar batzuk egitera mugatu zen. Adibidez: ahal delarik, beste euskalkietakoetarik gutxien saihesten diren formak erabili; forma zahar eta berrien artean, zaharrak hautatu, etab. Horrezaz gainera, gogoratzen du beharrezkoak ditugula "izenkiak", hots, *sar*, *sartu*, *sartzen*, etab.: horiek noiz eta nola erabili behar diren jakitea, alegia.

Hizlariak bada, esan dugun bezala, ez zuen uste aditz batuaren jokatze osoa orduan egin zitekeenik. Baina handik urte gutxitara Euskaltzaindiak batzorde bat izendatu zuen propio horretarakoxe, Mitxelena bera barnean zela, eta batzorde horrek burutu zuen lan hori (25). Baina hau Arantzazuko Biltzarra baino geroagoko gauza da.

(25) Ikus Euskaltzaindia, *Euskal aditz batua*. Taulen prestatzailea: Txillardegia, 1979.

6. *Joskera*

Laburra da Mitxelenak sintaxiari eskaintzen dion atala, baina, hale-re, bertan esaten dituenak ez dira alferrik galtzen uztekoak, ene ustez. Hauxe dio, bada:

“Lege zaharrei egin-ahalean eustea da, noski, Euskaltzaindiaren eginbidea eta ez du amorerik emango ezin-bestean baizik. Euskal autore gailenak ditu eredu, eta haien buruzko iritziak denborak gutxi edo gehiago aldatzen baditu ere, badu hor oinharri sendoa”.

Gero aipatzen ditu euskara idatzian dauden maila edo motak, eta prosara, euskal prosara bereziki zuzentzen du begirada. Eta hauxe dio: “Egungo prosa, gaiak bereizten ez duenean, ez da hizkuntza batekoa edo batena, nazio artekoa baizik”. “Euskal idazlerik gehienek ere ez dute bestela jokatu. Ezin bazter eta arbuia dezakegu zor diegun hizkuntzaren lantzea, beti irabazle izan ez bagera ere”.

“Eskal usaia, euskal kutsua deritzatena ongi dago, noski, euskal gaiak darabiltzagunean, Euskal-herriko mendi-giroa irakurleari sumarazi nahi diogunean. Hortik kanpora, ordea, badirudi ur garbiaren pare behar duela izan behar bezalako prosak: inongo usairik, kolorerik eta zapererik gabea. Euskal-kutsua badario, barren-muinetarik dario, ez axaleko eder-garrietarik” (26).

Ondoren aipamen labur bat egiten du hitz-ordenaz aurkitu diren legeei buruz. Altube-ren izena aipatzen ez badu ere, berau du Koldok gogoan (27).

* * *

Zilegi izan bekik hemen, iruzkin gisa, neure kontutik hitz erdi bat esatea. Mitxelenak arestian esan digunez, bada nazioarteko prosa bat. Prosa hori ez da, beraz, ez euskalduna, ez frantsesa, ez da toki bati mugatua edo hizkuntza jakin bati lotua. Prosa hori, dakigunez, Greziak asmatua da, gero Erromak onartu eta latinaren bidez European barrera zabaldua. Europako herriek, nork bere etxera, aldatu dute prosa egiteko molde hori; beraz, Europara, Ameriketara eta, guti asko, orotara. Eta hori eginez, hizkuntzok aberastu besterik ez dira egin. Euskarak ere, gure

(26) Ikus *Euskera* (1968).

(27) Sebero Altuberen “Erderismos” liburua du hemen gogoan Mitxelenak. Ikus *Euskera* (1929), XI-330. Liburu bezala ere agertu zen.

idazle zaharretan ikusten dugun bezala, Europako beste hizkuntzen bide berbera hartu zuen, baina gero, purismo hertsia baten ondorioz, eginez zetorren lana txartzat joa eta baztertua izan zen. Horrekin, ordea, ene ustez, euskarak ez du irabazi, galdu baizik —alde horretatik, noski—. Beharrian berriak datozenean, ekintzak eta lanabesak ere hartarakoak bilatu edo egokitu behar izaten dira.

Orkaiztegik (28) “zeñismo” burlazko izenez bataiatu zuen idazle zaharren jokabidea: *zein* berez galdetzailea dena, erlatibo gisa erabiltzea, alegia. Baina eta latinak zer besterik egin zuen bere garaian? *Quis*, aurrena galdetzeko zena, gero, zeregin hori utzi gabe, erlatiboarena ere hartu zuen, hots, perpaus menderatu bat menderatzaileari lotzeko tresna edo lotkailu bihurtu zuen.

Euskarak prosa kontuan duen errumeskeria edo pobrezia batez ere beste hizkuntzetatik euskarara itzulpenak egiterakoan nabari da, eta erremedio bilatu behar zaio, nik uste, errumeskeria edo pobrezia honi. Idazle zaharrek perpaus kausalak adierazteko, *zeren*, *zergatik*, *ezen* etab. erabiltzen zituzten; tenporalak adierazteko, berriz, *noiz eta*; konparaziozkoak eta modalak adierazteko *non*, *nola* etab., gero aditzari *bait-* edo *-n-* lotkailuak erantsiz.

Ez dakit, baina prosaren auzi honi kasu gehiago eman behar diogula iduritzen zait. Nazio-arteko prosa hori guk ere geure etxeko egin dezagun: besteek bezala, alegia. Hori eginez, euskarak eta guk irabazi besterik ez dugu egingo. Gainera, geure idazle zaharrek, neurri handi batean, egina utzi ziguten lana da. Zoritxarrez, gero euskal literaturaz jabetu zen gehiegizko purismoak lan hori txartzat jo zuen hizkuntzaren beraren kaltetan. Eta horrela isolaturik gelditu gara, Europako beste hizkuntza guztiak Nazio arteko prosa deritzona erabiltzen dutelarik.

Perpausen menderakuntza-saila batez ere indartu eta aberastu beharrean garela uste dut. Eta besteak beste, perpausen elkarketarako menderagailuak behar ditugu. Eginez zetorren lana osatu eta lagundu beharrean, tirokatu egin genuen eta elbarriak jota utzi hizkuntza. Hanka-bakar eta erren.

Hitzen gehiegizko purismoak kalte handia ekarri badio gure hiztegiari, ez dizkio txikiagoak ekarri, ene ustez, menderakuntza-sistemari ekarri dizkionak. Eta gure elbarri hori ez da izan idazle bipil ausartak izan ez ditugulako, batez ere Lapurdin XVI. mendean geroztik.

(28) ORCAIZTEGUI, Patricio Antonio: *Observaciones para hablar y escribir tolerablemente en nuestro idioma euskera*, Tolosa, 1906.

III. H LETRAREN ISKANBILA ARANTZAZUKO BILTZARREAN

Edozeinek daki H-ari buruzko gatazka gertatu zela nagusi Arantzazuko Biltzarrean. Baina, egia esan, Mitxelenaren hitzaldia, hotz-hotzean irakurriz, inork ere ez luke halakorik susmatuko.

H-aren arazoa, Koldok bere lanean ukitzen dituenen artean bat baizik ez da, eta han ez du besteak baino leku gehiago hartzen (29). Eta haren idazkian ez da gai honen alde halako gar edo interes berezirik nabari. Baina guztiok dakigu berau bihurtu zela Biltzar hartako istilu nagusi eta eztabaida guztien bandera.

Nola izan edo gerta zitezkeen gauzak hala? Orain esango dudana nere hipotesi hutsa baizik ez da. Orduko gauzak hausnartuz eta hementxo eta hango hari-muturrak elkarrekin lotuz, atera dudan ondorioa, alegia. Baina egiaz eta benetan gauzak hala ote diren, erabat ez dakit.

Hau da, bada, kontua. Mitxelenak, Arantzazuko Biltzarra baino lehenago, eta Donostian, bilera bat egin zuen hango euskaltzale batzuekin, Arantzazun H-aren alde aterako zela jakin araziz. Horiek hola, laster barreiatu zen berria. Eta orduan, jakina, kontrakarra egiteko prest etorri ziren letra horren etsaiak.

Estrategia bat ere alde z aurretik prestatua ekarri zuten, ene iduriz. Ahal bazen, ez zen gai hau Biltzarrean tratatzen utzi behar. Astirik egon ez zelako aitzakiaz, beste gai edo txosten batzuk ere tartekatu behar zirelako estakuruez etab., Biltzarreko denbora ahitzera utzi, eta kito. Eta maina horiek alfer gertatzen baziren, orduan aurrez-aurre eraso eta kontra egin.

Nik behin baino gehiagotan galdetu izan diot neure buruari ea zergatik egin zuen Mitxelenak hori: alde z aurretik bildu, alegia, Donostian euskaltzaleen bilera hura eta Arantzazun zer proposatuko zuen jakin arazi. Ni ez nintzen bilera hartan izan eta geroztik ez nion hortaz sekula deus galdetu berari. Esango dudana, hipotesi huts bat baizik ez da.

Ene susmoa da, bada, Mitxelenak nahi zuela noizbait gai hau plazara atera, ondorio guztiekin gainera; borrokatu behar bazen, borroka zedila, baina ezin egon gintezkeen beti egoera hartan: Iparraldekoek dena hatxez beterik idazten, eta hemengoek hatxe bat ere ikusi nahi ez.

Gehiago esango nuke: Mitxelenak nahi zuela iskanbila sor zedin, eta ez nolana hikoia, gizarte-mailan ere oihartzuna aterako zuen bezalakoa baizik. Horrela jendeak auzi honen berri jakingo zuen, H-aren aldeko

(29) Ikus *Euskera* (1968), 207-208.

arrazoiak ezagutuko, eta azkenean dena euskararen onerako izango zen. Eta zinez hala gertatu zen.

Hizlaria, bada, bere txostena irakurtzen hasi eta H-aren tokira heldu zeneko, mahaiburutik jakin arazi zioten gelditzeko, beste lan batzuk ere bazeudela irakurtzeko, berak geroago jarraituko zuela, etab. esanez. Koldo, ordea, erne zegoen eta ikusi zuenean joko, protesta egin zuen, eskubidea zuela etab. errepikatuz. “Nik eskubidea dut irakurtzeko eta irakurri nahi dut. Neri eskatu egin zait lan hau, eta Programan dago. Programan ez dauden beste lan horiek, astirik bada, irakurriko dira eta bestela ez, eta horregatik ez da deus gertatzen...”.

Azkenean, bada, Mitxelenak H letrari buruzkoa azaldu zuen, baina eztabaidak leher egin zuen.

Koldo bada hasi zen Baionan lau urte lehenago, 1964ean, Hegoaldeko batzuek hartutako erabakiak gogoratzen eta oinarritzat hartzen. Mailak, premiazkoenatarik hasirik, honela azaltzen ditu:

a) H hori bi bokal berdinen artean erabiltzea (behar denean, noski, zeren bi bokal berdinen artean ez baita H beti erabiltzen eta hartako tradizioa jakin beharra dago, noski). Adibidez *ahari, mahai(n)*. Baina seemeen, gazteen...

b) Bi bokalen artean, zeinahi direla: *aho, behar, ohe, nahiz*. Kasu honetan ere, aurrekoan bezala, behar denean. Eta hemen honako ohar hau egiten du gure hizlariak: “Horrek, gutxienez, erakutsiko digu, nahiz *h* zenbaitek irakurriko ez duten, zenbat silaba behar dituen izan euskal hitzak”. Bai, ederki esana. Euskaraz hitz egitean, maiz gertatzen diren laburtzapenak direla kausa, gero zail izaten da zenbat silaba dituen euskal hitzak jakitea, eta horretarako, hain zuzen, *h* idazteak, nahiz eta gero ez irakurri, mesede ederra egin dezake.

Euskara bokal ugariak dituen hizkuntza da, eta hitzak ebakitzean maiz gertatzen dira laburtzapen eta murrizketa ikaragarriak; hori bizkaieraz gertatzen dela batik-bat uste dut. Eta, jakina, horrela hitz egiten duen euskaldunak nola jakingo du gero euskal hitzen silabak kontatzen? Baina H-ak beren tokian jartzen baditu, hor du silabak neurtzen ikasteko bide bat egokia.

c) Hirugarrenik eskatzen du Mitxelenak bokalen artean ez dezagula behin ere *g* edo beste letrarik H-ren ordeztu erabil: egun *ehun*-en ordeztu, legor *lehor*-en ordeztu, etab.

d) Laugarrenik, hitzen hasieran, behar denean, noski. Horretarako jakin beharra dago zein diren hasieran H daramaten hitzak. Adibidez, *hitz, hots, hotz, huts* etab. Hizlariak esaten du horretarako premiazkoa

dugula hiztegi ortografiko labur bat, zein hitzek *h* daramaten dakarrena. Berak hau zionean hemen gure aldean behintzat ez genuen horrelako hiztegirik (Azkuerena salbu).

e) Kontsonante ondoko H-ak kendu egingo dira. Garai hartan Iparraldekoek H erabiltzen zuten honelako hitzetan: *ekharri, athe, aphez, belhar, unhatu, erho*. Beraz, batasun-kontu honetan ez da dena Iparraldekoek amore ematea izan. Haiei ere mozketak batzuk egitea eskatu zaie.

f) Diptongo ondoko H-ak ere kendu egingo dira, dio bere hitzaldian Mitxelenak. Horra Iparraldekoek gordetzen zuten beste lege bat, baina, egia esan, hizlariak hauek ere kenduko direla dioenarren, ez dira kendu, mantendu baizik. Adibidez, *auhen, oihan* etab. idazten dira orain ere. Halere, badira diptongo ondoko kasu batzuk, zeinetan ez baita H erabiltzen —deklinazioko kasuetan—. Adibidez: *Bizkaian, anaiei, haien*.

* * *

Eta alde zurretik ikusia zegoena gertatu zen. H-ren auzia mahai gainean jarri zenean, borrokak leher egin zuen. Oposaketa gogorra egin zitzaion letra honen onartzeari.

Aitortu behar da ortografia hau onartzen zaila zela alde honetako euskaldunentzat, hauek, hitzak ebakitzean, hasbeherapena edo aspirazioa ezagutzen ez dutelako, eta, orduko behintzat, zein hitzetan eta hitz bakoitzeko zein lekutan behar zen H hori jarri, adierazten zuten hiztegirik (salbu Azkuerena) ezagutzen ez zelako. Horiek hola, eta laguntza horiek ez zeuden bitartean, ortografia berriaren onartzeak berebiziko zailtasunak sortzen zituela uka ezina da.

Ez dakit nik zer pasatuko zen itsaso haserre hartan ustegabeko gertari bat gertatu ez balitz. Bazen han Pierre Lafitte jauna, Iparraldeko euskal letren patriarka beneragarria, Uztaritzeko Seminarioko euskal irakaslea, *Herria* astekariaren Zuzendaria eta anitz obra eta idazkiren egilea. Izturik, nonbait, bere begiak ikusten ari ziren ekaitzaz, hitza eskatu zuen. Denak isildu ziren berari entzuteko. Eta, mamiz, hauxe esan zuen: Iparraldekoek, alegia, segituko zutela H erabiltzen, zeren eta berentzat utzi ezinezkoa baitzen. Hemengoei, aldiz, berak eskatzen zien ez zezatela letra hori har, horrenbeste istilu eta eragozpen sortzen zenez geroz. “Azken batean —gaineratu zuen— euskara biziko bada, hemen biziko da, zeren eta beste aldean ez baitu etorkizunik...”.

Hitz hauek sortu zuten erreakzioa ustegabekoa izan zen eta erabakiorra oso, Biltzarrak amaiera edo azken on bat izan zezan: Utziera eta zatiketarentzat ez zen lekurik laga behar; Iparraldea gure herriaren zati guztiz begikoa eta kutuna zen; beharrezkoa zen, bada, denok bat eginik

joatea. Eta ordutik urek beste norabide bat hartu zuten eta gehienak ortografia batuaren alde jarri ziren edo behintzat ez zuten lehengo kontrakarra erakutsi.

Eta, izan ere, gorago aipatu ditugun lagungarriekin, ortografia batu horren onartzea ez zen hain ezinezkoa ikusten.

Handik 10-11 urtetara erabaki zuen Euskaltzaindiak zehazki eta xeheki zein hitzetan eta hitz bakoitzeko zein lekutan erabiliko zen H don-tsu hori.

Arantzazuko Biltzarraren agiriaz

Biltzarrari amaiera ematerakoan bildu ziren euskaltzainak gela batean eta han Biltzarreko agiria idatzi zuten. Bertan esaten da Euskaltzaindiak begi onez ikusiko lukeela H, bi bokal berdin nahiz ezberdinen artean —behar denean, noski— erabiltzen hastea, eta gorago jo nahi dutenen saioak ere ez direla gaizki ikusiak izango (30).

Jendea zain zegoen batzar-lekuan. Irakurri zitzaion Euskaltzaindiaren Agiri hori. Gero kantatu zen “Gernikako Arbola”, eta, beste gabe, barreiatu ziren bakoitza bere aldera.

Agiri honi buruz batzuek esan izan dute honako arrazoin hauengatik ez dela legezkoa: 1) Aldez aurretik erabakia zegoen gero, egun batzuk geroago, bilduko zela Euskaltzaindia Oñatiko Unibertsitatean eta erabakiak han hartuko zirela, eta hori ez zen bete. 2) Agiri honek erabaki-itxurarik ez duela, “begi onez ikusiko lukeala”, eta honelako hitzak erabiltzen baititu.

Arrazoin hauei erantzun gisa zera esan behar da: Lehen arrazoinari: Gipuzkoako probintzia egun haietan exzepzio-lege azpian zegoela. Oñatiko alkatea —Reyes Corcostegui jauna—, Arantzazun izan zen Biltzarreko egunotan, eta, Mitxeleneri entzun nionez, tarte batean D. Manuel Lekuona eta Luis Mitxelena berarekin mintzatu zen, eta zera esan zien: Oñatiko Unibertsitatean egin nahi zen bilera hori ezingo zela egin (egoera politikoagatik); egin behar zen guztia Arantzazun egiteko, beraz. Hori jakinik, Mitxelenak ez zuen nahi Biltzarreko jendea azken agiria gabe joan zedin.

Bigarren arrazoinari Koldok honela erantzuten zion: Esanmolde horiekin hartua, baina Euskaltzaindiaren erabakia da, inondik ere.

(30) “Literatura euskeraren batasunari buruz Euskaltzaindiaren agiria”, *Euskera* (1968), 250.

Bergarako Biltzarra (1978)

Arantzazuko Biltzarra bukatu eta, hango eztabaiden oihartzuna motelduz eta itzalduz joan zen. Baina handik urtebetera edo, Euskaltzaindiaren agerkari ofiziala —hots, *Euskera*—, agertu zen, Arantzazuko Biltzarreko lanak, agiria, etab. zekarzkiela. Eta orduan berebiziko indarrak berpiztu zen H letraren kontrako eraso.

Euskaltzaindira sarri heltzen ziren eskabideak: deusezta zezala Arantzazuko agiria etab. eskatuz. Eta Euskaltzaindiak beti gauza bera erantzuten zuen: behar zela epe bat, hamar urteko epea, alegia. Bitarte horretan Euskaltzaindiak ez zuela gai hau ezertan ukituko. Hamar urteak betetzean, ordea, beste Biltzar bat egin eta bertan aztertuko zela ea zenbaterainoko arrakasta eta onartzea izan zuen euskal idazleen artean Arantzazuko Agiri horrek, eta horren arabera jokatu zuela: agiri hori deuseztatuz edota birretsiz.

Eta heldu zen urte hori: 1978. urtea. Euskaltzaindiko Biltzarra Bergaran bildu zen (31). Hein batean Estatistika-neurketa egiteko izan zen Biltzar hura. Hamar urte haietan euskaraz argitaratu zen guztia edo ia guztia aztertu zen, eta garbi ikusi zen Arantzazuko arauetara jarriak zirela jadanik gehienak. Eta orduan, jakina, Euskaltzaindiak birretsi egin zuen agiri hura (32).

Baina honekin ez zegoen dena eginik. Biltzarraren ondoan, axola handiko beste gauza batzuk burutu ziren, hots: Erakusleen batasuna (33), Deklinabidearen batasuna (34), eta Hatxetegia, hots, H daramaten hitzen zerrenda. Hau lan neketsuagoa gertatu zen. Bost zerrenda egin behar izan ziren eta azkenean bosgarrena onartu zuen Euskaltzaindiak. Onarpen hau 1979ko azaroaren 30ean egin zen (35). 13 euskaltzainek eman zuten baiezkhoa, eta 3k botu zuria. Botu zuria eman zutenetik batek nahi izan zuen bere botuaren esplikazioa eman, eta hauxe esan zuen: Hatxetegian berak uste zuen baino H gutiago zeudelako, bere nolabaiteko desadostasuna agertzeko, ematen zuela botu zuria.

Gainerakoan, bi agiri ere eman ziren euskalkiei buruz (36). Hilabeteen izenen batasuna, berriz, lehenago egina zen (37).

(31) Ikus *Euskera* (1978-2).

(32) "Adierazpena", *Euskera* (1978), 866-867.

(33) "Erakusleak", *Euskera* (1979-2), 629-632.

(34) "Deklinabidea", *Euskera* (1979-2), 633-657.

(35) "H letraren ortografi arauak", *Euskera* (1979-2), 659-695.

(36) "Euskara batua, euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak-Declaración de la Real Academia de la Lengua Vasca Euskaltzaindia: El euskara común, los dialectos y las hablas

Aditzaren batasuna

Aditz laguntzailearen batasuna 1973. urtean egina zen (38). Eta aditz trinko edo sintetikoena, Bergarako Biltzarra baino hiru urte lehenago (39).

Zer bide hartu zen, ordea, aditzaren batasuna egiteko? Ez zen hau axola ttipiko kontua. Mitxelenak ezarritako oinarrien arabera, antzinako euskarara jo beharko zen, euskalkiak sortu baino lehenagokora. Baina kasu honetan hori ezina gertatu zen bi arrazoigatik: bat, ez dugulako ezagutzen, osoki behintzat, euskalkiak jaio baino lehenagoko euskal aditz jokoa; eta bi, ezagutzen dugunetik atera daiteke orduko aditz-sistema zaharkitua dagoela guretzat eta ez duela gaurkotzerik (40). Bestalde, euskalkietako aditz jokora joaz, euskalki bakoitzak berea duela bistan da, eta ezina zen handik eta hemendik puxkak hartzen ibiltzea sistema-barruko egokitasuna apurtuz. Horiek hola, euskalki baten aditz-sistema hartzea beste biderik ez zen gelditzen, eta gipuzkerarena hartu zen, ekarri batzuk lapurteratik hartuz, halere. Adibidez, *dut* hautatu zen, eta ez *det*. Ahalezko, Subjuntiboazko eta Agintaldizko moduetan gipuzkeraren *dezaion*-en ordez, *diezaion* etab. onartu da. Lan hau burutu zuen batzordeari bere garaian eskatu zitzaion gutun edo azalpen bat egin zezan hartutako bidearen arrazoiak agertuz, eta azkenean aita Patxi Altunak egin zuen txosten hori (41).

Aditzari buruz gagozkiola, mende honen hasieran egin ziren gure artean beste amets eta saio batzuk antzinako euskal aditzera itzultzeko. Koldo Eleizade (1878-1923) izan zen asmo hauen aitzindaria (42). Eleizaldek nahi zuen, bada, antzinako euskal aditza berpiztu. Gaurko euskal aditza, guztiok dakigunez, aditz sintetiko edo trinko guti batzuek kenduz, aditz laguntzaileen bidez jokatzen da. Orain, bada, Eleizalderen iritziz, behar zen antzinako aditz-jokora itzuli, laguntzaileok baztertuz. Baina lehengora itzultzerik ez duen bilakaera baten aurrean gaude, dirudienez, kontu honetan. Hizkuntza erromanikoen aditz-jokora hurbiltze bat gertatu zen gure artean, buruko eskemak ere hizkuntza horien antzekoak hartuz, eta hala eta horregatik, horretan ez dugu lehengora itzultzerik.

locales”, *Euskera* (1979-1), 101-110. “Euskara batua eta euskalkiak irakaskuntzan”, *Euskera* (1979-2), 697-698.

(37) “Hilabeteen izenen batasuna”, *Euskera* (1971), 103-107.

(38) “Aditz laguntzaile batua”, *Euskera* (1973), 5-74.

(39) “Aditz sintetikoa”, *Euskera* (1977), 785-850.

(40) Ikus RENE LAFON, *Le système du verbe basque au XVIIe siècle*, 2 vols. Editions Delmas, Publications de l’Université de Bordeaux, n.º 5.

(41) ALTUNA, Patxi: “Aditz laguntzailearen gora-beherak”, *Euskera* (1977), 667-672.

(42) ELEIZALDE, Luis: *Morfología de la Conjugación Vasca sintética*, Bilbao, 1913.

Azkuek ere —lehen euskaltzainburuak, alegia— bere gazte denboran, erabiltzen zituen adizki batzuk, berak asmatuak, bere ustez zaharrak eta jatorrak zirelaketan. Baina gero hura ere oraingora bihurtu zen (43).

IV. EGINBEHARREKO DITUGUN ZEREGIN BATZUK

Gaurkoz behintzat egin beharreko ditugun zeregin batzuk gogora ditzadan:

1. Fonetika arloan —Azkuek esaten zituen hitzez esanez—, *bodega* eta *petaka*-ren artean, *bodega* hitzaren kontsonanteak hobetsi, hots: *bake* eta ez *pake*, *bekatu* eta ez *pekatu*, *dorre* eta ez *torre*, *gorputz* eta ez *korputz*, *galtzerdi* eta ez *kaltzerdi*, etab.

2. Hitzen bukaerako *a* artikulua denean ken daiteke eta kendu egiten da, noski, deklinabideko kasuak hala eskatzen duenean. Baina badira beste hitz batzuk *a* hori berezkoa dutenak, eta orduan ez da kendu behar. Adibidez, *gauzarik* esan behar da, eta ez *gauzik*. Horretan hutsik ez egiteko, on da *a* berezkoa duten hitzen zerrenda jakitea.

3. Deklinabideko kasu instrumentala erdi zokoratua dugu, gipuzkeraz batez ere, soziationoak eremua jaten diolarik. Adibidez, “ezpatarekin jo”, “ezpataz jo” esan beharrean. Bihur diezaigun, bada, bere esparrua kasu instrumentalarri.

4. Euskaraz badira bi deklinabide-mota: mugatua eta *mugagabea*. Bigarren hau, ordea, sarritan ahaztua eta toki batzuetan ia galdua ere bada. Behar dugu, bada, berreskuratu eta bere lekuan jarri deklinabide mugagabe hori. Deklinabide-mota honetan artikulurik gabe agertzen dira hitzak: *mendirik*, *mendiren*, *menditan*, *menditara*...

5. Aditz iragankorra duten perpausen sujetuek pluralean *-ek* egiten dute, eta ez *-ak*: horra euskara batuaren beste ezaugarri bat: *gizonek* ikusi dute, ez *gizonak*.

6. F letra baztertzeko eta haren lekuan P erabiltzeko joera ere izan da gure artean, letra hau eta beronen hotsa euskaraz jatorra ez zelako ustetan, baina uste hori, dirudienez, ez da zuzena, eta *f* letrari bere lekua bihurtu behar zaio: *alfer*, *afari*, *Nafarroa*, etab.

7. Gorago ikusi dugunez, honako hau dugu euskara batuaren printzipio nagusietako bat, hots: antzina euskara osoarena zena, orain ere

(43) Ikus *Euskal-Izkindea-Gramática Euskara*, Bilbon, 1891. Ikus baita ere, “Txukuneria”, *Euskera* (1925), 4-21. Artikulu honetan Aita Soloeta-Dima-z etab. mintzo da Azkue.

hizkuntzaren zati edo atal dexente batean bizirik baldin bada, berorri lehentasuna eman. Irizpide honi jarraituz, hartu dira euskara baturako zenbait gauza. Esate baterako, *burdina*, eta ez burni; *arima*, eta ez anima; *katoliko*, eta ez katoliku. Jakina, horrek ez du esan nahi eguneroko elkar hizketan forma hobetsiak nahi eta ez beti erabili behar direnik. Hemen euskara idatzizkoaz ari gara batez ere.

Nazio-arteko prosa etxekotu beharra

Horra nere ustez neurri handi batean oraindik egin gabe dugun gauza bat, eta egin beharrean garena. Horretan Europako beste hizkuntzen aldean atzeratu samar dabil euskara. Batez ere perpausen menderakuntza egiteko juntagailu eta atzizkiak bilatu behar ditugu edo lehendik direnei, lehengoez gainera, zeregin berriak erantsi. Beste hizkuntzek ez dute bestela jokatu eta euskara ere gure idazle zaharren garaian bide beretsutik zihoan, baina gero, bista laburreko purismo baten erruz, egoak mozturik eta hanka-bakar gelditu gara.

Nazio arteko kultur hitzen arazoa

Nazio-arteko kultur hitzei buruz ere egon dira gure artean zalantzak. Broussain jaun berbera ere hiztegi-sail hori dena euskal erroetatik sortzearen aldekoa zen, baina ez dut uste berak sortu zituen hitzetatik batño ere bizirik gelditu denik. Beraz, nazio arteko kultur hitzen hiztegia guk ere besteek bezala hartu behar dugulako iritzia gaur gure artean nagusitu dela uste dut.

Beste arazo bat dago hemen, ordea: hitz horietan erabili behar dugun ortografiarena, alegia. Hizkuntza batzuek, adibidez frantsesak, latinak hitz horietan erabiltzen duen ortografia zorrozki eta zehatz-mehatz segitzen dute: gaztelaniak, aldiz, xingletonu edo erraztu egiten du idazkera hori. Bi bide horietarik zein hartu? Badakit guztion iritzia ez datozela bat gure artean, baina Euskaltzaindiak herriko gehienek faboretan, ortografia horren xingletonu-bidea hartua du jadanik, eta Mitxelena ere Arantzazuko Biltzarrean bide horren alde agertu zen. Hau zioen: "Ikasientzat bakarrik balitz, nik ez nuke dudarik izango, baina ez da hori gertatzen" (44).

Gogoan dut Euskaltzainburu jaunak behin kontatu ziguna —jaun frantses batek berari esana—. "Bai, guk frantsesok ortografia hori darabil-

(44) Ikus *Euskera* (1968), 215.

gu, aspaldidanik hartua dugulako eta gaur egun aldatzerik ez dugulako, baina ongi dakigu zer-nolako lorra eta zama den jende xeharentzat, hots, hizkuntza klasikoetan ikaste bereziak egin ez dituztenentzat. Zuek, ordea, horrelako tradizioz izan ez duzuenok, noiz eta orain hasi behar duzue bide horretatik?....

V. ERASKINA

Mitxelenak badu beste lan bat, erdaraz, gure gai honezaz, hots: “la normalización de la forma escrita de una lengua: el caso vasco” (45). Labur baino ez bada ere, hemen aipatu beharrekoa dela uste dugu.

Artikulu honetan, bada, Koldok zera esaten du: X-XI. mendeez gero euskalkien ezberdintasuna nabari dela jadanik, eta ordutik hona ezberdintasun hori handiagotuz eta sakonduz joan dela. Jatorriz edo hasieran, euskalkiak baino lehenago, alegia, batasuna izan zela nagusi. Eta Hans Vogt-en aipamen bat dakar lekuko. Hona zer dioen jaun honek: “Euskalkien jatorrizko batasuna ez bai guztien gaintetik dago. Egitura fonetiko eta morfologiko berbera ageri da euskalki guztietan, eta maileguen multzo itzelezkoaren ostean —erromanikoak gehienak—, euskal hiztegi aski bateratsua ageri da. Guztion euskara hori —hots, gaurko euskalkien etorburu arrunta— ez zen, bada, segurki, egungo gure euskalkietatik oso ezberdin” (46).

Arantzazuko Biltzarrari buruz, ordea, horra zer dioen artikulu honetan Mitxelenak: Hango erabakiek edo agiriek, beren literaltasunean guztiz apalak badirudite ere, bide bat oinarrizko gauzetan ongi markatua uzten dutela.

Azkenean atera zena —Mitxelenak dio hau ere—, zera izan zen: nafargiputz (Beterrikoa) Lapurdiko ukitu batzuekin egindako euskara batu bat. Hitz batean esateko: idatzizko batasunean gatzatu eta urtu da minzatuaren ezberdintasuna (47).

Aditzari buruz esaten du batzorde-barruko eztabaida askoren ondoan, aditz laguntzaile nafar-giputza hartu zela, lapurtera eta bizkaiera baztertuz. Aitortzen du bizkaiera atera dela galtzaile nagusi. Eta ez, batzuek esan duten bezala, euskalki hau guztiz berezia delako, bazterrekoa delako baizik. Oztopo hori gaindi zezakeen hiriburuak, Bilbok alegia, euskaldun izanik —osoki ez izanda ere neurri dexente batean balitz—, baina zoritxarrez ez da hori gertatzen, gaur behintzat.

(45) MICHELENA, Luis: *Lengua e Historia*, Paraninfo, Madrid, 1985, 213-228.

(46) Ikus *Lengua e Historia*, 219 orr.

(47) Op. cit., 225 orr.

Norabide bat garbia markatzen da: txokokeria eta probintzikerietatik ihes egin eta batasunaren ezaugarri izan daitekeen hizkuntza-modu bat erabiltzeko joera, alegia (48).

Baina arrazoi nagusia beste hau izan da, Mitxelenaren ustez, hots: arrakasta lortzea. Gaur euskara irakaskuntzan sartua da. Beraz, euskara modu bat batua izatea, ez egoki bakarrik, baitezpadakoa ere bazen. Horrela euskara sartu da ez irakaskuntzan bakarrik; baita administrazioan eta ofizialtasunean ere.

Dialektuei buruz hara zer dioen Mitxelenak: Horiek beren tokia behar dutela izan irakaskuntzan, zenbait eskualdetan besteetan baino arago. Eta propioki “literatur mundua” dei dezakegun horretan agian zuruntasun gehiegi nabari dela dio.

Eta azkenik, aholku, iradokizun edo ez dakit nik zer izan nahi duen bukaeran Koldok esaten duen beste honek. Esaten du, bada, “locus” bat, txoko hautatu bat euskararentzat bilatzean, agian hor legokeela gakoa. Gure handinahiak ez mugatzea segurutik kaltegarri litzaigukeela, alegia. “Contraproducente” dio berak, hots, nahi dugunaren kontrakoa ekar lezakeena (49). Horretaz ere balegoke agian zer pentsaturik.

VI. BATASUN-BIDE HONEN BALIO-NEURKETA

Honez gero badakigu zein den euskara batura heltzeko bidea. Batasun bide honek badu helmuga, xede edo helburu jakin bat, hots, antzinako euskara, euskalkiak sortu baino lehenagokoa. Batasunera jo nahi badugu, ez dugu euskalkietara jo behar noraezean baizik, zeren euskalkiak zatiketaren ondorio eta seinale baitira, eta guk batasuna, eta ez zatiketa, nahi dugu.

Beste biderik ez denean, ordea, euskalkietara beharko jo, aditzaren batasuna egitean jo zen bezala.

Hau da, bada, eredia, ispilua, eta hizlariak begien aurrean jarri zigun zeregina. Obra honen lerro nagusiak utzi zizkigun, bidea urratu zuen, baina ez zuen lana amaitutzat utzi, eta ez utzi nahi ere. Xedea erdietsi gabe, baina norabidea garbi erakutsiz eta urrats garrantzitsuak eman ondoren joan zitzaigun (G.B.).

Kritika eta epaiketa-lana ere beharrezkoa izaten da, eta horretaz zer-bait esan dezagun. Koldo Zuazok artikulua bat idatzia du: “Euskalkiak,

(48) Op. cit., 227 orr.

(49) Op. cit., 228 orr.

askatu gabeko korapiloa” (50). Koldo Zuazok, bada, Azkueren batasun-bidea gogorazten digu, hots, “gipuzkera osotuaren” bidea. Ez zuen arrakasta onik izan, eta, dirudienez, euskaldunak euskalkietara duen atxikimendua dago porrot honen azpian. Eta hauxe da Koldo Zuazok egiten duen galdera: Ez ote da beste hainbeste gertatuko oraingo euskara batu honekin?

Jaunak, ni ez naiz profeta eta etorkizunean zer gertatuko den ez dakit. Guttinaz, zera esan dezaket: Mitxelenak, euskara batua deitzen den hau sortu zuenetik 25 urte igaro dira, eta bitarte horretan beti aurrera joan dela uste dut. Eta beste hau ere bai: “Gipuzkera Osotua” sortu zen denborako Euskal Herriak eta oraingoak ez dutela antz handirik. Egoera guztiz bestelakoa dela garuko hau esan nahi dut.

Mitxelenak, gorago esan dugunez, batasun-bidea marraztean, euskalkiak alde batera utzi ditu. Azken batean, euskalkiak zatiketaren ondorio eta seinale baizik ez dira, eta gu batasunaren bila gabiltza. Horretarako euskara zaharra, euskalkiak sortu baino lehenagokoa hartu behar dugu eredu, xede eta jomuga.

Hastapen edo oinarri bezala, honako araua jarri du Mitxelenak: Behinola, garai batean, alegia, guztiona zena, orain ere Euskal Herriko zati dexente batean bizirik bada, berau hartu euskara baturako. Jakina, hau euskara idatzizkoan neurtu behar da batez ere. Arau hori kontutan hartuz egin da H-aren onarpena ere.

Batasunaren auzi hau ez da erabaki-erraza. Ez da behingoan egitekoa ere, baina bai eragingarri eta bultzagarria. Iker lanera bultzatzen gaituena, gainera. Eta on da jomuga beti garbi eta begien aurrean izatea.

Eta zer-nolako iturriak ditugu ikerpen-lana egiteko? Euskal literatura zaharra, noski. Eta bai Erdi Aroko edo lehenagoko Kartulario edo izkribu zaharrak, gehienetan latinez idatzirik daudenak, eta halere inoiz euskal hitz edo esapide batzuk aipatzen dituztenak (51).

Euskara batuaren obra ez da dagoeneko buruturik edo bukaturik den zerbait. Gero ere urratsak egin beharko dira, baina beti ere aurrean dugun xedeari kasu emanaz.

(50) KOLDO ZUAZO, “Euskalkiak, askatu gabeko korapiloa”, *Jakin* (1993), 41-62.

(51) Ezaguna da, esate baterako, *Zubiri* hitzari buruz Aragoiko errege Pedro Lehenak dakarren lekukotasuna eta Azkuek bere hiztegian jasoa. Ikus Azkueren hiztegian *iri* eta *zubiri* hitzak.